

LATVIJAS SOCIĀLDEMOKRĀTIJAS
CENTRĀLĀ KOMITEJA

PA - 1.fonds

VĒSTURISKĀ IZZIŅA

1904.g. - 1919.g. februāris

XIX gs. 80-to gadu beigās un 90-to gadu sākumā latviešu tautā sāka izplatīties jauna idejiska kustība - "Jaunā Strāva", kura izveidojās par sociāldemokrātisku kustību un sagatavoja sociāldemokrātiskās partijas izveidošanas Latvijā.

XIX gs. beigās un XX gs. sākumā Latvijā nodibinājās pirmās sociāldemokrātiskās (s.-d.) organizācijas (1899. gadā - Rīgā, 1901. gadā - Liepājā un Jelgavā, 1902. gadā - Ventspilī un Talsos).¹

Līdz ar s.-d. organizāciju nostiprināšanos un paplašināšanos, radās nepieciešamība apvienot to darbību un izveidot kopēju centru. Šo uzdevumu īstenoja Rīgas s.-d. organizācija.

1902.g. aprīļa sākumā Rīgas, Liepājas, Talsu un Ventspils organizācijas apvienojās vienā Baltijas latviešu sociāldemokrātiskajā strādnieku organizācijā (BLSDSO).² (Jelgavas s.-d. grupa - Latviešu sociāldemokrātiskā grupa Kurzemē - nepievienojās BLSDS organizācijai). BLSDSO darbību vadīja Centrālā Komiteja. BLSDSO biedri apvienojās pulciņos (katrā pulciņā bija 10-15 biedru). Pulciņi apvienojās Rīgas, Liepājas, Ventspils un Talsu s.-d. organizācijās, kuru darbu vadīja komitejas. Līdztekus minētajām organizācijām Kurzemē un Vidzemē darbojās atsevišķi s.-d. pulciņi un grupas.

1902. gadā BLSDSO apvienoja vairāk kā 1000 biedru.³

1904. gada martā BLSDSO sāka izdot nelegālu avīzi "CĪŅA".⁴ BLSDSO darbojās galvenokārt latviešu strādnieku vidū.

1) Sk. LSD Rīgas komitejas (PA-3.fonds), LSD Liepājas komitejas (PA-4.fonds), LSD Jelgavas komitejas (PA-7.fonds), LSD Ventspils komitejas (PA-8.fonds), LSD Talsu-Tukuma komitejas (PA-9.fonds) Vēsturiskās izziņas

2)

Хроника истории Коммунистической партии Латвии.--Рига,1984.--

3) Т.І.-С.51.

4) Turpat.
Turpat, 82.lpp.

Latvijā eksistēja arī Krievijas sociāldemokrātiskās strādnieku partijas (KSDSP) vietējās organizācijas, kas darbojās galvenokārt krievu strādnieku vidū, un Vispārējās ebreju strādnieku savienības Lietuvā, Polijā un Krievijā "BUNDA" vietējās organizācijas, kuras atbalstīja galvenokārt ebreju amatnieki.

1904. g. pavasarī Rīgā notika konference-diskusija, kurā piedalījās BLSDSO, KSDSP un "BUNDA" vietējo organizāciju pārstāvji.⁵ Konference apsprieda jautājumu par vienotas s.-d. partijas nodibināšanu Latvijā, kā arī par tās apvienošanu ar KSDSP.

1904. gadā no 7. līdz 9. jūnijam Rīgā notika partijas I dibināšanas kongress, kurā piedalījās delegāti no Rīgas, Liepājas, Talsu, Ventspils un Kurzemes (Jelgavas) s.-d. organizācijām.⁶ Kongress pabeidza latviešu s.-d. organizāciju apvienošanu un nodibināja Latviešu sociāldemokrātisko strādnieku partiju (LSDSP). Kongress ievēlēja LSDSP Centrālo Komiteju (CK) piecu cilvēku sastāvā. Taču LSDSP atturējās no apvienošanās ar KSDSP.

Kongress apstiprināja avīzi "CĪŅA", kas jau nelegāli iznāca Latvijā, par LSDSP centrālo izdevumu iekšzemē, bet žurnālu "SOCĪĀLDEMOKRĀTS", kas iznāca Ķīnā, par partijas izdevumu ārzemēs.

Kongress pieņēma partijas Statūtus, kuru teksts nav saglabājies.

LSDSP II kongresā (1905.g. jūnijā Rīgā) tika pieņemta partijas programma, kura par vienu no saviem tuvākiem politiskiem uzdevumiem izvirzīja mērķi - gāzt cara patvaldību un nodibināt tās vietā demokrātisku republiku.⁷

Partijas augstākais varas orgāns bija kongress, kas bija jāsasauca ne retāk kā vienreiz gadā. CK vadīja un pārzināja vispārējo partijas darbību līdz nākošam kongresam. Tās uzdevumi bija lemt par kopēju protesta akciju rīkošanu, pārzināt literatūras izdošanu un gādāt par tās piesūtīšanu komitejām, rūpēties par pareizu spēku sadalīšanu, pārzināt tehniskos līdzekļus un partijas kopējo budžetu, reprezentēt LSDSP citu partiju vidū, sasaukt partijas kongresu un apstiprināt jaunas komitejas.⁸

5) ХРОНИКА ИСТОРИИ КИМ, -Т. I. -С. 88.

6) Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi. -Rīgā, 1958.-1.daļa-7.lpp.

7) Turpat, 12.lpp.

8) LKP kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi. - 16.lpp.

Partijas pamatšūniņas bija pulciņi, kuri apvienojās ap vietējām komitejām un CK.

Pulciņiem augot un paplašinoties, radās jauni vietējo partijas organizāciju starpposmi pilsētās - rajoni, kuri vēlāk dalījās apakšrajonos; laukos - centri un vēlāk uz to bāzes - rajoni. Sākumā centri pakļāvās tieši CK, bet 1906. gadā visi lauku centri ar to pulciņiem tika iekļauti lauku vietējo organizāciju sastāvā ar partijas rajonu tiesībām. Centri (rajoni) teritoriāli aptvēra vienu vai vairākus pagastus.⁹

Pie CK un vietējām komitejām darbojās speciāli izveidotas grupas, kurām bija īpaši uzdevumi: propagandistu kolēģijas; grupas, kuras apkalpoja tipogrāfijas tehniku; transporta grupas (nelegālas literatūras transportēšanai); kara organizācijas, kas apvienoja s.-d. pulciņus armijā; Sarkanā Krusta komisijas, kurām bija jāpalīdz ieslodzītajiem un izsūtītajiem trimdā. CK pakļautībā bija profesionāli revolucionāri, kuri saņēma naudu no partijas kases.

1905.g. rudenī pie LSDSP CK tika izveidots lauku organizāciju birojs (visas s.-d. organizācijas, izņemot Rīgas, tika dēvētas par lauku organizācijām). Birojam Rīgā bija savs konspiratīvais dzīvoklis, kur ieradās vietējo lauku organizāciju pārstāvji partijas direktīvu un pagrīdes literatūras saņemšanai.

1906.g. sākumā revolūcijas atslābuma periodā, atkal aktuāls kļuva jautājums par LSDSP un KSDSP apvienošanu. Tas tika apspriests LSDSP "PAVASARA" konferencē 1906.g. martā.

1906.g. aprīlī KSDSP IV (Apvienošanas) kongress pieņēma lēmumu par Latvijas, Lietuvas un Polijas nacionālo s.-d. organizāciju apvienošanu ar KSDSP. LSDSP III kongresā (notika Majoros un Rīgā, 1906.g. jūlijā) LSDSP apvienojās ar KSDSP un kļuva par KSDSP autonomu teritoriālu s.-d. organizāciju ar nosaukumu "Latvijas Sociāldemokrātija (LSD)".¹¹ LSD parakstījās kā Krievijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas Latvijas Sociāldemokrātija. Pirms LSDSP III kongresa partijā bija 11.000 biedru.¹²

9) Организационная структура Коммунистической партии. 1904-1941.

10) /И.Апине, А.Пулькис, Л.Спруте и др.-Рига, 1978-С.40-43.

Turpat, 27.-28.lpp.

11) LKP kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi. - 32.-35.lpp.

12) Хроника истории КПЛ.-Т.1.-С.189.

Kad LSDSP III kongress savu darbu bija beidzis, sākās LSD I kongress (1906.g. no 28. līdz 30. jūlijam). Kongress pieņēma LSD Statūtus un ievēlēja LSD Centrālo Komiteju astoņu biedru sastāvā.¹³

LSD CK nolēma izdot avīzi krievu valodā "Борьба", tās pirmais numurs iznāca 1906.g. 9. septembrī.

1906.gada beigās par LSD pārstāvi KSD SP Centrālajā Komitejā ievēlēja J. DANIŠEVSKI.

1906.g. otrajā pusē darbojās sekojošas LSD vietējās organizācijas: Rīgas, Liepājas pilsētas un Liepājas lauku (1907.g.janvārī tās apvienojās vienā organizācijā), Jelgavas (lauku rajoni bija Jelgavas organizācijas sastāvā un pakļāvās Jelgavas komitejai). Pārējās organizācijas (Vidienas, Malienas¹⁴, Madlienas, "Gaisma" (darbojās Jaunjelgavas un Jēkabmiesta apriņķos), Ventspils, Talsu-Tukuma un Jūrmalas) tika dēvētas par LSD lauku organizācijām, neskatoties uz to, ka tās darbojās gan pilsētās, gan laukos.

Sākoties 1905.g. revolūcijas atplūdu periodam, daudz partijas biedru emigrēja.

1906.g. augustā izveidoja LSD Ārzemju komiteju - LSD pārstāvniecību ārzemēs.¹⁵

Kārtējais LSD II kongress pirmoreiz notika ārzemēs - Londonā 1907.g. maijā. Kongress ievēlēja LSD CK 8 biedru sastāvā un izvirzīja 8 kandidātus.¹⁶

1908.gadā LSD organizāciju biedru skaits samazinājās arestu rezultātā, daļa LSD CK locekļu tika arestēti un notiesāti ar izsūtīšanu uz Sibīriju vai katorgā, daļa atstāja Latviju un turpināja nelegālo partijas darbu citos Krievijas novados.

Neskatoties uz to, LSD 1908.g. oktobri sasauca Helsingforsā (Helsinkos) savu III kārtējo kongresu, kurā piedalījās galvenokārt jaunās paaudzes partijas pārstāvji.

1909. gadā LSD CK pārcēla uz ārzemēm - Briseli avīzes "CĪŅA" izdošanu (1910.g. jūlijā iznāca kārtējais avīzes numurs).

13) Хроника истории КИМ.-Т.1.-С.191.

14) Sk. LSD Vidienas komitejas (PA-6. fonds) un LSD Malienas komitejas (PA-5. fonds) vēsturiskās izziņās

15) Sk. LSD Ārzemju komitejas (PA-2. fonds) vēsturisko izziņu

16) Хроника истории КИМ.-Т.1.-С.229-230.

Šajā laikā darbojās visas agrākās LSD vietējās organizācijas (1907.gadā Madlienas un "Gaismas" organizācijas apvienojās vienā Madlienas-Gaismas organizācijā,¹⁷ bet 1909.gadā Jūrmalas organizācija pievienojās Rīgas organizācijai).

1911. gadā Centrālajā Komitejā un LSD Ārzemju Komitejā pārsvaru guva meņševiki.

1913. gadā boļševiku un meņševiku domstarpību dēļ sašķēlās LSD Jelgavas organizācija un tika izveidota īpaša LSD "Dzintara" organizācija, kura atbalstīja meņševistisko CK.

1914.g. janvārī LSD IV kongresā Briselē Centrālajā Komitejā ievēlēja tikai boļševikus.

I pasaules kara sākumā LSD bija viena no lielākajām s.-d. organizācijām Krievijā.

LSD CK turpināja savu darbu arī I pasaules kara laikā. Kara pirmajā gadā Rīgā notika trīs konferences.

Tā kā "CIŅA" iznāca ārzemēs, LSD CK 1914. gada septembrī Rīgā sāka izdot nelegālu avīzi "Ziņotājs", bet oktobrī - nelegālu avīzi "Biedris" (abas iznāca līdz 1916. g. sākumam).

1914.g. augustā ievēlēja LSD CK sekretariātu 3 biedru sastāvā visu praktisko darbu veikšanai un to jautājumu nokārtošanai, kuri neprasīja visas CK lēmumu pieņemšanu.¹⁸

Kara gados par svarīgu LSD darbības virzienu kļuva agitācijas darbs 5. un 12. armijas daļās, kuras bija izvietotas Vidzemē un Latgalē.

1915. gadā vasarā, kad vācu karaspēks okupēja visu Kurzemi, LSD Liepājas, Jelgavas, Ventspils un "DZINTARA" organizācijām pārtrūka sakari ar LSD Centrālo Komiteju un tās faktiski pārtrauca darbu. Arī Madlienas-Gaismas organizācija izbeidza savu darbību. Sašaurinājās Rīgas organizācijas darbība. Samērā spēcīgas joprojām bija Vidienes un Malienas organizācijas.

Sakarā ar fabriku un rūpnīcu evakuāciju uz Krieviju, dibinājās jaunas un nostiprinājās tur jau esošās latviešu sociāldemokrātu grupas. Tās vēlāk kļuva par KSDSP sekcijām.

Partijas biedru aresti turpinājās un 1916.g. beigās tika arestēts pēdējais ievēlētais LSD CK loceklis.

17) Sk. LSD Madlienas-Gaismas (PA-62.fonds) Vēsturisko izziņu

18) LVA, PA-733.f., 1.apr., 1.l., 1.o.p. lpw

Ievērojot to, ka Vidienes organizācijas komitejas sastāvs sakrita ar kooptēto LSD CK, Vidienes komiteja līdz Februāra revolūcijai pildīja LSD CK funkcijas.¹⁹

Februāra revolūcijas uzvara pavāra iespēju LSD legalizēties. Daudz Latvijas bolševiku no cietumiem un trimdas ieradās Maskavā, kur LSD CK uzsāka savu legālo darbību, bet 1917.g.maija sākumā tā pārcēlās no Maskavas uz Rīgu.

Pēc Februāra revolūcijas no pagrīdes iznāca un sāka legāli darboties LSD Rīgas, Vidienes un Malienas organizācijas, bet no agrākās Madlienas-Gaismas organizācijas savu darbību atjaunoja tikai viens - Stukmaņu rajons.

1917.g. jūnijā nodibinājās LSD Valkas-Rūjienas organizācija, kas apvienoja pagastus, kuri agrāk bija LSD Vidienes organizācija.

1917.g. jūlijā²⁰ LSD CK pārņēma 12 armijas Kara organizācijas vadību, kura pirms tam darbojās Rīgas komitejas vadībā.

1917.g. jūlijā Rīgā notika pirmais legālais LSD V kongress, kas ievēlēja LSD CK 13 locekļu un 5 kandidātu sastāvā.²¹

1917.g. 21. augustā vācu karaspēks ieņēma Rīgu un LSD CK pārcēlās uz Valmieru, atstājot Rīgā 7 biedrus.²²

Neokupētajā Latvijas daļā šajās laikā darbojās piecas LSD organizācijas: 12 armijas kara organizācija ar centru Cēsis, Vidienes organizācija ar centru Valmierā, Malienas- ar centru Jaungulbene, Valkas-Rūjienas - ar centru Valkā un tranšeju strādnieku organizācija ar centru Cēsis (visas organizācijas, izņemot Vidienes un Malienas, darbojās līdz 1918.g. februārim).

1918.g. februārī vācu armija okupēja visu Latviju un LSD CK turpināja darbību pagrīdē.

Tie LSD CK locekļi, kuri bija evakuējušies uz Padomju Krieviju, Maskavā neorganizēja LSD CK Krievijas biroju.²³ Tas sniedza palīdzību nelegālajai LSD Centrālajai Komitejai okupētajā Latvijā.

19) Niedre O. Vidzemes un Kurzemes strādnieki un zemnieki pirmā pasaules kara laikā.-Rīgā, 1972.-20.lpp.

20) Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi.-Rīga, 1958.-155.lpp.

21) Хроника истории КПЛ.-Т.3.-С.58.

22) Turpat, 70.-71.lpp.

23) Sk. LSD CK Krievijas biroja (PA-32.fonds) Vēsturisko izziņu

Ievērojot to, ka vācu okupācijas vara bija sadalījusi Latviju Četrās daļās - Vidzemē, Rīgas apriņķī, Kurzemē un Latgalē, LSD XVI konference, kura notika Rīgā, 1918.g. maija beigās, atzina par nepieciešamu izveidot LSD Rīgas, Kurzemes, Vidzemes²⁴ un Latgales koporganizācijas. (LSD Latgales koporganizācija netika izveidota).

LSD XVI konferencē nepševiki P.KALNIŅŠ un F. MENDERS tika izslēgti no LSD un līdz ar to tika likvidēta LSD šķelšanās. Minētie P.KALNIŅŠ un F.MENDERS 1918.g. 17. jūnijā sasauca Rīgā nelegālo konferenci un nodibināja partiju ar nosaukumu - Latvijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija.

Šajā laikā LSD CK vadībā nelegāli darbojās :

- Rīgas organizācija ar nosaukumu "SPARTAKA" LSD grupa,
- Vidzemes koporganizācija,
- Kurzemes koporganizācija, kura tika nodibināta tikai 1918.g. novembrī.²⁵

1918.g. 18. novembrī Latvijā tika pasludināta patstāvīga neatkarīga demokrātiska republika un izveidota Pagaidu valdība ar ministru prezidentu K.ULMANI priekšgalā.

1918.g. no 18. līdz 19. novembrim Rīgā notika nelegāla LSD XVII konference, kura izteicās par Pagaidu valdības neatzišanu un par padomju varas nodibināšanu Latvijā bruņotas sacelšanās ceļā.²⁶

Līdz ar latviešu strēlnieku un citu Sarkanās Armijas daļu ienākšanu Latvijā (izņemot Liepāju un tās apkārtni) un padomju varas nodibināšanu (1918.g. decembrī - 1919.g. janvārī) LSD CK atkal legalizējās.

Lai apvienotu LSD organizāciju darbu un noteiktu to uzdevumus padomju varas apstākļos, tika sasaukts kārtējais LSD VI kongress, kas notika 1919.g. no 1. līdz 6. martam. Kongress nolēma atņemt veco partijas nosaukumu un turpmāk saukt to par Latvijas Komunistisko partiju (LKP)²⁷.

Galvenā fondu glabātāja
nodaļas l.kat.arhiviste

Jh 24.09.93

T.Jakovļeva

24) Sk.LSD Vidzemes koporganizācijas (PA-85.fonds) Vēsturisko izziņu

25) Latvijas Komunistiskā partija 1918.un 1919.gadā. Dokumenti un materiāli - Rīga, 1958.-121.lpp.

26) Turpat, 154.-157.lpp.

27) Tālāk sk. LKP CK (PA-31. fonds) Vēsturisko izziņu